

Микола Виговський

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: zholobb@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2874-5528>

Федір Редько: від директора київської школи до наркома освіти України

Анотація. Стаття висвітлює основні етапи професійно-трудової і політичної діяльності шостого наркома освіти радянської України Федора Андрійовича Редька у 20–30-х рр. **Мета статті.** Залучити і проаналізувати невідомі джерела, виявити відмінності постаті Ф. Редька серед шести наркомів освіти міжвоєнного періоду, враховуючи, що четверо з них були партійними функціонерами, а двоє останніх прийшли з освітніх установ. **Методологію дослідження** становлять загальнонаукові методи (структурно-функціональний, аналізу і синтезу), науково-історичні (порівняльний, історичної біографістики). Події і явища розглядаються з позиції історизму, об'єктивності. Частково використано статистичні методи. **Наукова новизна.** Уперше залучено невідомі архівні документи, які стосуються раннього етапу біографії Ф. Редька, його соціального походження, а також політичної та педагогічної діяльності до призначення на посаду наркома освіти. **Висновки.** Зазначено, що політична характеристика Ф. Редька була бездоганною: жодної участі у антирадянських рухах і партіях. Селянин за соціальним походженням. У 20-х рр. він займався пропагандою ідей більшовизму в освітніх і культурних закладах, мав вищу педагогічну освіту. Він належав до нової партійно-радянської номенклатури в УРСР, а стара була репресована. Директор київської школи став наркомом освіти. Феномен номенклатурного призначення у роки великого терору. Його кандидатуру обрали «затвердив» абсолютно оновлений склад політбюро ЦК КП(б)У, тобто молоде покоління українських радянських діячів. Вони не критикували генеральну лінію партії, не належали до опозиції, не підтримували опонентів Сталіна, цілком погоджувалися з його внутрішньою і зовнішньою політикою. Освітянин Ф. Редько виконував функції політичного комісара радянської системи освіти другої половини 20-х рр. Соціальне походження і максимальне дотримання ідеологічних принципів зберегли його від репресій. Нарком освіти Ф. Редько займався реформуванням вищої і середньої школи в Україні, радянізацією нової системи у приєднаних до УРСР західних областях. Посада наркома освіти була політичною, відтак його діяльність відбувалася у системі координат більшовицької ідеології. Він був її пропагандистом і свідомим прихильником.

Ключові слова: Народний комісаріат освіти УРСР, нарком освіти Ф. Редько, педагогіка, початкова і середня школа, директор школи, УРСР, політичні репресії, вища школа, радянська система освіти, Західна Україна.

Постановка проблеми. Історична біографістика має власний предмет дослідження, який почав активно формуватися в Україні у 90-х рр. ХХ ст., долаючи методологічні принципи радянської серії «ЖЗЛ». В історіографії переважає репресологічний підхід до висвітлення інтелектуальної чи політичної біографії персоналії у міжвоєнний період. Зазвичай історики зосереджуються на трагічній долі того чи іншого діяча, підкреслюючи його жертвність, а також жорстокість тоталітарного режиму. Дотримуючись принципу історизму, важливо показати взаємодію влади і суспільства, адаптацію особи до перманентних обставин, її входження у політичну систему, номенклатурне перебування і виживання на освітньому Олімпі. Як вдалося номенклатурному працівникові районної ланки і директору школи досягнути державної посади найвищого рангу, уникнути участі у «національних ухилах» і репресій?

Аналіз джерел та останніх досліджень. Загадковість службово-номенклатурного зростання Ф. Редька, а також і його попередника Г. С. Хоменка, не стала предметом прискіпливого вивчення в історіографії проблем функціонування системи освіти. Винятком є монографія І. Л. Лікарчука, який уперше показав діяльність наркома освіти Ф. Редька, але обмежився хронологічними рамками 1939–1940 рр., не вдаючись до аналізу його освітньої і політичної діяльності у попередні роки [Лікарчук, 2002]. Дослідник зосередився на особистому внескові наркома у реформування системи освіти і розвитку загальноосвітніх шкіл, а також підкреслив схильність чиновника до надмірного адміністрування. За його керівництва «атестація учителів», про яку згадує колега І. Лікарчук, перетворилася на ідеологічну чистку педагогічних кадрів. Нарком освіти, як фігура політична, підтримував репресії. На цю обставину звернули

увагу В. Марочко і Г. Хіллів у книзі «Репресовані педагоги України» у 2003 р. [Марочко, Хіллів, 2003]. Прізвище Ф. Редька постає у дослідженні В. С. Лозицького, але серед членів ЦК КП(б)У, обраних на XV з'їзді партії [Лозицький, 2005]. Хронологічно діяльність Ф. Редька співпала з радянською окупацією західних областей України восени 1939 р., тому наркомові освіти довелося займатися радянізацією вишів і шкіл регіону. Окремі сюжети його службової причетності до ідеологізації освіти у Західній Україні показали І. Лікарчук, Л. В. Кравчук [Лікарчук, 2002; Кравчук, 2017], а також В. Марочко у монографії про О. П. Довженка [Марочко, 2019]. Роль і місце високопосадовця у ті роки заслуговують значно більшої уваги, ніж відведено йому в українській історіографії. Його ім'я не зафіксоване в радянських енциклопедичних виданнях. Він так швидко і несподівано спалахнув у номенклатурному сузир'ї УРСР, як і розчинився у владних коридорах.

Мета статті. Виявити основні віхи особистої і політичної діяльності наркома освіти, показати його роль і місце серед партійно-радянської еліти радянської України кінця 30-х – на початку 40-х рр. Важливо розкрити обставини, які спонукали до стрімкого злету, загадкове збереження політичної непогрішності в умовах тотального терору, підозр і шельмування інтелігенції, номенклатурних працівників партійно-радянських органів. Можливо у цьому полягає феномен політичної біографії Ф. Редька, а не його соціальне походження і брак коливань від генеральної лінії партії. Наприкінці 30-х рр. фактично зникла уся «стара гвардія» радянських урядовців в Україні, ідеологічного «очищення» зазнала середня ланка системи освіти (районні й обласні відділи освіти), а натомість прийшла нова генерація чиновників. Серед її складу опинився і Ф. Редько – звичайний директор однієї з київських шкіл. Маємо з'ясувати феномен його загадкового номенклатурного стрибка.

Виклад основних матеріалів дослідження. Із семи наркомів освіти України міжвоєнного періоду, тобто за 1921–1941 рр., Федір Андрійович Редько виявився шостим. Усі його попередники, крім Г. С. Хоменка (на час призначення очолював відділ освіти Дніпропетровської області), були досвідченими політичними діячами (В. П. Затонський, Г. Ф. Гринько, О. Я. Шумський, М. О. Скрипник). Посада наркома вважалася політичною, а кандидатуру ухвалювали на політбюро ЦК КП(б)У з подальшим «затвердженням» у Москві. Професійна і громадсько-політична діяльність Ф. Редька феноменальна: секретар комсомольського осередку у рідному селі, працівник системи політосвіти районного рівня, секретар райкому комсомолу, директор школи, заступник наркома (21 квітня 1938 – 2 квітня 1939 р.) і нарком освіти УРСР (квітень 1939 – травень 1940 р.). Загадковий номенклатурний стрибок для сільського юнака і відносно молодого чоловіка.

Соціально-трудова активність майбутнього наркома типова для сільської молоді, яка самотужки торувала свій тернистий шлях. Він народився в Умані 1905 р., жив і працював до 1924 р. у господарстві батьків у с. Бабинці, Бабинського району на Черкащині. Селянський син із бідної родини обрав освітянський шлях, а не агротехнічний фах. Упродовж другої половини 20-х рр., коли в українському культурно-духовному житті точилися запальні дискусії і діяли різні літературні течії, Ф. Редько обрав власний шлях політпрацівника у царині освіти та культури: інспектор політосвіти Бабинського райвиконкому (1924), завідувач культпропом Христинівського райкому комсомолу (1925), секретар Тепликського райкому комсомолу (1925–1926), зав. культпропом цього району (1926–1927) [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр. 478. Арк.29]. За кілька років піднявся з секретаря сільського осередку комсомолу до його районного лідера, потрапив до партійної еліти середньої ланки. У 1927–1928 рр. навчався в Уманському педагогічному технікумі, набираючись знань. Період був хитким, адже в Україні «несподівано» виникли «національні ухили» у партії та суспільстві: «хвильовизм», «шумськизм», «волобуєвщина». До жодного з них студент Ф. Редько не пристав, дбаючи про свою кар'єру. Він продовжив навчання у Київському педагогічному інституті (1928–1932). На час вступу до вишу помер його батько, який усе життя пропрацював у сільському господарстві млинарем. У родині, крім Федора, було четверо дітей і їхня мама. Займаючись культурно-політичним просвітництвом, тобто ідеологізацією роботи освітніх та культурних установ, Ф. Редько дотримувався конкретних інструкцій, порадників, положень, дисципліновано виконував службові повноваження, тому не потрапив до когорти «ухильників». Соціальне походження також слугувало за охоронну грамоту.

У роки політичних репресій першої хвилі, починаючи від справи «СВУ» і завершуючи судовим процесом над учасниками «УНЦ» (Українського Національного Центру), Ф. Редько розчинився у студентському середовищі. Його не арештовували, не висловлювали підозру у «шпигунстві», але залишається загадкою особиста участь у шельмуванні інших. Уціліти тоді, не поїдаючи «ворогів народу», вдавалося не багатьом. Наприкінці 20-х рр., як свідчать нещодавно розкриті архівні документи з фондів СБУ [Українська, 2012:756], чимало активістів «української громадськості» ставали агентами ДПУ УСРР. У 1929 р. його мама вступила до колгоспу, але, як зазначив він в автобіографії, з «1933 р. по непрацездатності вибула з колгоспу і живе в мене» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр. 478. Арк.27]. У роки Голодомору «непрацездатними» ставали

.....
мільйони колгоспників, а від голодного виснаження потерпали освітяни його рідних районів – Уманського, Христинівського, Бабанського [Голод, 2002: 224; Освітняни, 2009: 272]. На той час Ф. Редько очолював навчальну частину робітничого університету в Києві і райвно у Макарівському районі Київської області [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр.478. Арк.23]. Безпритульні діти заповнили вулиці міст, немовляти і вихованці дитбудинків масово помирили від виснаження і недоїдання. Керівник районної освіти, що відповідав за школи і дитячі установи, мав якість реагувати на «продовольчі труднощі», уживатися з ними, приборкати власні мораль і совість, одягнути на себе захисну ідеологічну маску радянського службовця, більшовика. Можливо, він не знав, що восени 1932 р. Макарівський район виконав хлібозаготівельне річне завдання лише на 32 %, тому з району вивезли «усі товарні запаси» [Голод, 1990: 266-267].

Весною 1933 р. у політехнічних школах запровадили «перевідні іспити», які мали забезпечити підвищення якості знань учнів. Ініціатором цієї «новели» був нарком освіти В. Затонський. На іспити запрошували батьків і членів батьківських комітетів, щоб стали свідками виявленого рівня підготовки учнів. На той час, як свідчать сучасні наукові дослідження, через надмірне фізичне виснаження і недоїдання, школу не могли відвідувати до двох третин учнівського контингенту у селах України [Голод, 2003: 566]. Дитина фізично не могла навчатися, а тим паче засвоювати уроки, набувати знань.

У лютому 1933 р. з посади звільнили наркома освіти УСРР М. Скрипника, який намагався зберегти за собою статус самодіяльного республіканського наркомату, мав власну позицію щодо розвитку українізації [Солдатенко, 2002:352]. Він особисто брав участь в організації хлібозаготівлі в Україні, тому не став на захист голодних освітян, а тим паче селян. Однак його усунули від керівництва Наркомосом України, доручили справу згортання українізації і системного переходу до русифікації системи освіти В. Затонському. Фактично весь склад апарату НКО УСРР був «очищений» від послідовників М. Скрипника, на 100 % – облвідділи освіти, на 90 % – районні відділи [Марочко В. І., 2003:51]. Завідувача відділу освіти Макарівського району Ф. Редька тоді оминула хвиля тотальної зачистки, тому він опинився серед 10 % уцілілих працівників районної ланки. У березні 1934 р. бригади сількорів і «власкорів» вишукували «класових ворогів» в Уманському педагогічному технікумі, випускником якого був майбутній нарком Ф. Редько. Між Уманським і Київським педагогічними інститутами тоді тривало соціалістичне змагання «у боротьбі за якість знань» [Класовий,1937]. Колишнього студента Київського педінституту Ф. Редька не долучили до «класово-ворожої націоналістичної зграї», а карколомних ретроспективних поворотів було достатньо.

У 1935 р. Ф. Редько здійснив несподіваний крок, зважаючи на свою попередню діяльність: став червоноармійцем, служив у військовій частині № 2694 міста Запоріжжя. Обставини його тактичного вибору не зазначені в автобіографії від квітня 1938 р. Можна висловити кілька припущень: звільнили або сам звільнився з роботи у райвідділі освіти, потрапив в опалу і швидко уникнув розвитку подій. Тоді викликали на військову перепідготовку у територіальних військових частинах, що цілком можливо, адже служба тривала кілька місяців.

Повернення Ф. Редька до педагогічної діяльності співпало з черговим реформуванням школи, з посиленням уваги держави до вчителів, а з іншого боку, з подоланням старої системи навчання. У 1935–1936 рр., коли «громили» науку і предмет педологію, а в школах вишукували «зінов'євців», «троцькістів», «українських буржуазних націоналістів», Ф. Редько очолив навчальну частину Київської середньої школи № 54. У школах міста відбулися перші випуски учнів середньої школи. 27 червня 1935 р. Раднарком УСРР і ЦК КП(б)У прийняли постанову «Про преміювання кращих педагогів, піонервожатих та директорів шкіл України», але Ф. Редька не було серед 131 освітянина [Про преміювання,1935]. Очевидно, до обставин нагородження належали не лише успішність учнів, але й висока дисципліна та «політична стійкість». У січні 1935 р. культпроп відділ ЦК КП(б)У вимагав від керівництва шкіл посилення боротьби з поширенням політичних анекдотів антирадянського спрямування серед учнівської молоді [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр. 478. Арк.30]. У новому навчальному році мали викладати «громадянську історію в школах СРСР» за новими підручниками (з Історії стародавнього світу, середніх віків, нової історії, історії СРСР, Нової історії залежних і колоніальних країн), передбачуваних постановою союзного уряду від травня 1934 р. [Про викладання,1934]. Безумовно, навантаження зростало, а особливо – відповідальність керівника школи. Чергова реформація освітніх установ була несподіваною і революційною, до якої необхідно пристосуватися. Наприклад, постанова ЦК ВКП(б) «Про педологічні викривлення в системі наркомосів» від 4 липня 1936 р. [Про педологічні,1936] була обов'язковою для директора 130-ї Київської школи Ф. Редька. Комісія Наркомосу перевірила якість знань у школах 3, 18, 30, 57, яка виявилася дуже низькою з мови, математики, географії, фізики, а основною причиною визнала: створення «відсталих класів», як відбиток псевдонауки – педології» [Знищити,1936]. Директорам наказали швидко позбутися вчителів, які займалися подібною педагогічною практикою.

Недостатній рівень знань та успішності учнів загальноосвітніх шкіл був зумовлений не педологією, а «прискореним» випуском педагогічних кадрів в ІНО, ІСВ (Інститут соціального виховання), на різних курсах, регулярними чистками досвідчених і фахових учителів, особливо з дореволюційною освітою. Не сприяли якості знань та успішності катастрофічні наслідки Голодомору, набутих хронічних захворювань. Уряд УСРР вирішив поліпшити справу, тому 12 квітня 1936 р. ухвалив постанову «Про персональні звання для вчителів початкових і середніх шкіл» [Про здійснення, 1936]. Вона вимагала від Наркомосу та його місцевих органів охопити обов'язковим навчанням при педагогічних та інших навчальних закладах «всіх вчителів, що не закінчили належної (вищої чи середньої) педагогічної школи з тим, щоб всебічно допомогти їм протягом 2-х років (до 1 серпня 1938 року) скласти потрібні іспити відповідно – за педагогічний інститут чи технікум і набути атестат». Для забезпечення цього завдання при Наркомосі заснували єдиний Інститут підвищення кваліфікації вчителів, об'єднавши окремі кабінет заочної освіти і Український інститут підвищення кваліфікації педагогів. Запроваджувалися вечірні відділи при педінститутах і університетах, дворічні вечірні відділи, літні короткострокові курси, екстернат, заочне навчання, обов'язкові вступні та випускні іспити, заліки під час навчання. Постанова певною мірою стосувалася і директора 130-ї школи Ф. Редька, який мав створити умови для підвищення кваліфікації відповідних категорій педагогів.

У травні 1936 р. союзний уряд вимагав провести атестацію вчителів, яка мала б виявити рівень їх кваліфікаційної підготовки, а також «політичну фізіономію». Станом на січень 1936 р. в Україні було 150 тис. вчителів, з яких 60 тис. молодь, а рівень їхньої освіти та освіченості був низьким: 41 % вчителів молодших класів не мали середньої освіти, 64 % педагогів у середніх і старших класах не мали вищої освіти [Брауде, 1934]. Половина вчителів у районах були без належної педагогічної освіти, а в заявах на ім'я директора школи траплялося до п'яти граматичних помилок. Студенти-заочники, які працювали тоді у школі вчителями, не мали зарплати з листопада 1935 р., тому на липневу сесію приїхали до педінститутів половина, а до педтехнікумів – близько чверті [Повсякденно, 1936]. У 1936 р. університети і педінститути закінчили 3364 випускники за профілем педагогів [Затонський, 1933], а 1938 р. – 7539 кваліфікованих вчителів для неповних середніх і середніх шкіл [Хоменко, 1938]. 11 квітня 1936 р. у Київському театрі опери та балету відбулися загальні збори вчителів, на яких виступив секретар ЦК КП(б)У П. Постишев [Збори вчителів, 1936]. Участь брали більше тисячі педагогів, щоб обговорити основні положення про підвищення зарплати вчителям. Невідомо чи був серед них і Ф. Редько, але, безсумнівно, знав про цей політичний захід.

Улітку 1936 р. в УСРР діяло 1879 середніх шкіл, директором однієї з яких був Ф. Редько, якому доводилося проводити атестацію вчителів, займатися підвищенням їхньої кваліфікації та організацією навчального і виховного процесу. Балансувати між предметним навчанням і його політично-ідеологічним забезпеченням виявилось складно, адже будь-яке відхилення означало персональну відповідальність директора. «Очищення» шкіл від педології, яке розпочалося у 1936 р., переросло у пошук «троцькістів», «буржуазних націоналістів», колишніх «махновців» і «петлюрівців» у роки великого терору. У квітні 1937 р. «націоналістичну контрабанду» шукали у київських школах № 110, 115 [Горбачов, 1937], відтак могли завітати і до директора Ф. Редька. У вересні, жовтні та грудні 1937 р. центральні газети України опублікували кілька викривальних статей поспіль про наявність «націоналістичної агентури фашизму» у Київському педагогічному інституті, у якому «не викладається історія більшовицької партії та ленінізм» [Попова, 1937]. «Власкори», виконуючи соціальне замовлення, взялися за ідеологічну складову у діяльності факультетів педінститут, але існували базові проблеми – освітній рівень студентів та випускників. Ще восени 1934 р. його директор Т. П. Брауде констатував той факт, що «переважна більшість вступаючих не мають мінімуму знань», особливо з мови, позаяк «значний процент «незадовільно» падає навіть на тих, хто викладає мову у школі» [Брауде, 1934]. Серед його випускників у 1932 р. був Ф. Редько.

Хвиля масового терору змивала «націоналістичні рештки» старої партійно-радянської номенклатури в Україні. 22 грудня 1937 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення про звільнення В. Затонського з посади наркома освіти, а 22 січня 1938 р. – з усіх політичних посад як «ворога народу» [Лікарчук, 2002: 263]. Майже півроку Наркомос УСРР був «обезголовлений», тобто не мав свого наркома. Очевидно, враховуючи інтенсивність репресій і вибір потенційних жертв, охочих було мало. Відділ шкіл ЦК КП(б)У шукав кандидатів, тому що заступників наркома В. Затонського арештовували і відправляли до органів НКВС УСРР. Зупинилися на звичайному директоріві київської школи Ф. Редько. 23 березня 1938 р. він написав автобіографію, у якій зазначив, що він та його рідні (три сестри і брат) «ніяких політичних обвинувачень не мали і до відповідальності не притягалися» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр. 478. Арк.37]. 9 квітня парторганізація вчителів Кагановицького району м. Києва видала йому характеристику про те, що «ніяких коливань від генеральної лінії партії у т. Редька не було». Відділ шкіл ЦК КП(б)У також

.....
підтвердив: «перевіряли – нічого немає», тому «можна висунути на роботу заступника наркома освіти УРСР» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.6. Спр. 478. Арк.23]. Отже, його рекомендували на посаду заступника наркома освіти. Однак 15 квітня 1938 р. відбулося засідання політбюро ЦК КП(б)У (прот. № 22), яке слухало питання про Ф. Редька і ухвалило затвердити його народним комісаром освіти УРСР. Лише 21 квітня політбюро скасувало своє попереднє рішення від 15 квітня, але призначило Ф. Редька першим заступником наркома освіти. Рік він працював під «орудом» наркома освіти Г. Хоменка.

Посада та повноваження зобов'язували діяти згідно з інструкціями, наказами наркома, політичними рішеннями політбюро і ситуаціями, яка в умовах перманентних репресій була вибуховою і небезпечною для звичайного вчителя середньої школи і заступника наркома освіти Ф. Редька. Він дотримувався усталеного службового курсу, тобто ніяких «ухилів» і «політичних хитань» від генеральної лінії партії. Йому довелося займатися атестацією вчителів, яку розпочали з ініціативи союзного уряду у травні 1936 р. і мали завершити до серпня 1938 р. Він знав стан шкіл і педагогічних колективів у Києві, які з острахом сприйняли атестацію. Проте у статті «комуністичної освіти» зазначив, що «вороги народу робили все для того, щоб скомпрометувати атестацію», але доблесні НКВС «викрили і розгромили ворожі гнізда в органах народної освіти» [Редько, 1938: 11, 24–25]. Із 172 тис. вчителів 1937/38 навчального року атестацію витримали 158 тис., а решті відхилили. Нарком освіти Г. Хоменко писав тоді, що школам не вистачає 15 тис. педагогів, а педагогічні виші могли дати лише половину фахівців із дипломами [Хоменко, 1938: 11, 15–18]. Під час політичних чисток і відвертого терору репресовано багато вчителів, тому і спостерігався «кадровий голод», не кажучи про рівень освітньої підготовки.

Діяльність наркома освіти Ф. Редька від 2 квітня 1939 р. до 28 травня 1940 р. висвітлювалася І. Лікарчуком, який зосередився на організаційно-освітніх заходах посадовця. Можна погодитися з ним про надмірний оптимізм молодого наркома стосовно збільшення контингенту учнів до 7 млн на 1932 р., тобто майже на 2 мільйони, але школам бракувало 28 тис. вчителів [Лікарчук, 2002: 274]. Нарком освіти засвоїв помилки попередника: не говорити про недоліки, не критикувати, не підкреслювати проблеми матеріального забезпечення радянської школи, а випромінювати оптимізм. Він пропонував об'єднати географічні й природничі факультети, щоб розширити спеціалізацію їхніх випускників. В ідеологічно-політичних кампаніях (соцзмагання, ударництво) нарком освіти плинув за генеральною партійною «течією», не виступав реформатором і запопадливим ініціатором. 22 червня 1939 р., як зазначає І. Лікарчук, нарком освіти підписав наказ про обговорення статті «Уроки судових процесів по справі Могилевської і Спичака», опублікованої на сторінках «Учительской газеты». Так, Ф. Редько негативно поставився до «наклепників», які «творили свою підлу роботу», але скільки фанатиків режиму тоді було, жертвами яких стали тисячі педагогів. Він підтримував репресії проти «ворогів народу» і «буржуазних націоналістів», тому його «засудження» цих «стікачів» стало швидше профілактичною дією для убезпечення самого себе. Однак у наказі пролунало однозначне рішення наркома до місцевих органів Наркомосу: вести рішучу боротьбу з тим, що «займаються наклепами та безпідставним охаюванням чесних людей» [Лікарчук, 2002: 277]. За ініціативи Ф. Редька, як слушно підкреслює І. Лікарчук, значно посилювався адміністративний контроль за роботою вчителя, який виявився в організації системи інспекторів, починаючи від Наркомосу і до районного відділу освіти. Вони перевіряли виконання директорами шкіл постанов партії, навчально-виховний стан тощо, а за службу отримували оклад – 450 руб. на місяць. Знадобився особистий досвід колишнього «культпропівеця», який наглядав за свіжістю «політичного духу» в освітніх закладах, а тому запровадив інститут високо оплачених та ідеологічно ревнливих «наглядачів» за школою. Можливо, у цьому і полягала непохитність номенклатурного працівника Ф. Редька, якому вдавалося уникнути репресій і підозр.

Малодослідженою залишається роль наркома освіти у радянській духовній житті на західноукраїнських землях після їхнього приєднання до СРСР. Нарком освіти Ф. Редько займався реорганізацією системи освіти Західної України, її активною радянською та ідеологізацією, але з використанням української мови, яка була зрозуміла мешканцям міст і сіл регіону. 15 листопада 1939 р. у Києві він став учасником «урочистого прийому» на честь делегації Західної України, яка їхала на позачергову сесію Верховної Ради СРСР до Москви [Марочко, 2019: 281, 418]. Він опинився не лише серед делегатів, а поряд із новими політичними лідерами УРСР – М. С. Хрущовим, Л. Р. Корнійцем, М. С. Гречухом, М. О. Бурмистенком та іншими. Сучасні дослідники соціально-політичних і соціально-економічних трансформацій у західному регіоні тих років вважають, що «радянська система освіти на західноукраїнських землях мала стратегічним завданням перетворення місцевої школи в ідеологічний засіб утвердження комуністичного режиму, русифікації українського населення, виховання громадян, насамперед дітей і молоді, в дусі комуністичної ідеології, відданості комуністичним доктринам

СРСР» [Кравчук, 2017: 365-395]. Наркомос УСРР займався уніфікацією системи національної освіти на теренах Західної України, ліквідацією приватних шкіл.

Приєднання західноукраїнських земель до складу УСРР і поява нових організаційних, політичних, ідейно-виховних завдань, які постали перед Наркомосом та особисто перед наркомом освіти Ф. Редьком, виявилися для них непосильними. Відрядження до регіону близько 5 тис. радянських освітян не зарадили проблемам, які там існували, особливо у галузі культурного і духовного життя. Нарком освіти не виконав тих зобов'язань, які він брав на себе, коли обійняв високу посаду до «визвольного походу» СРСР на Захід, а додаткові і реальні протиріччя з «приєднанням» лише ускладнили його номенклатурне становище. 28 травня 1940 р. Ф. Редька звільнили з посади наркома освіти за «незадовільні» підсумки роботи у 1939/40 навчальному році [Лікарчук, 2002: 274 -275], але його призначали заступником голови Раднаркому УСРР. Дивовижне зміщення через номенклатурне підвищення, але наприкінці 30-х рр. кадрові зміни в уряді УСРР відбувалися швидко: за 1937–1939 рр. тричі змінювали голову Раднаркому України, а з двома останніми (Д. С. Коротченком і Л. Р. Корнійцем) встиг попрацювати Ф. Редько.

Висновки. Отже, політична біографія Ф. Редька була типовою, враховуючи його соціальне походження, ідеологічні пріоритети і професійний фах. Він був частиною системи та її продуктом, служив їй вірою і правдою, не займався «ідеологічними ухилами», а коливався разом із генеральною лінією партії, демонструючи службовий прагматизм, організаційні здібності і політичну зрілість, незважаючи на відносно молодий вік. Політична посада наркома зумовила його особисту участь у кадрових чистках апарату Наркомосу освіти УСРР та освітніх установ, про що свідчать історичні документи і його публічна позиція. Фактично і суто історично Ф. Редько виявився першим наркомом освіти, якому довелося займатися радянською культурно-освітніх установ Західної України, яку приєднали у 1939 р. до УСРР. Ця сторінка його політичної і професійної біографії залишається найменш дослідженою. Можливо, недостатня реформаторська активність у цій царині стала однією з причин його звільнення у травні 1940 р. Загадковими є обставини номенклатурного стрибка від директора школи до заступника і згодом наркома освіти радянської України. Київські освітяни, особливо директори шкіл, ставали жертвами політичних репресій, які оминули молодого директора школи № 130 м. Києва. Він не був орденоносцем, але своїми повсякденними зусиллями служив ідеологічному ордену – більшовицькій партії. За вірну службу і відданість поступово піднімався владними сходами до політичного Олімпу. У цьому є певна феноменальність особи Ф. Редька.

Подяка. Висловлюю щире вдячність членам редколегії за конструктивні поради, надані в процесі підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримував фінансової допомоги для проведення дослідження і публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Борисов, М.** (1937). Потурають націоналістам. *Комсомолец України*. 30 жовтня.
- Брауде, Т.** (1934). Країні – висококваліфікованих педагогів. *Комсомолец України*. 21 жовтня.
- Гашмаділов, Г.** (1936). Щодня піклуватися про молодого вчителя. *Комуніст*. 4 січня.
- Голод...** (2002). Голод 1932–1933 років на Черкащині. Документи і матеріали. Черкаси, 224 с.
- Голод...** (1990). Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. К.: Політвидав, 605 с.
- Голод...** (2003). Голод 1932–1933 років в Україні: причини і наслідки. К.: Наукова думка, 886 с.
- Горбачов, Я.** (1937) Буржуазні націоналісти в ролі педагогів. *Більшовик*. 7 квітня.
- Затонський, В.** (1937). До іспитів у політехнічній школі. *Вісті ВУЦВК*. 21 квітня.
- Збори вчителів...** (1936). Збори вчителів столиці. *Комуніст*. 12 квітня.
- Знищити...** (1936). Знищити наслідки псевдонауки педології до кінця. *Комсомолец України*. 27 серпня.
- Каневський, Л.** (1937). Перші підсумки атестації учителів. *Чорноморська комуна*. 8 квітня.
- Класовий ворог...** (1934). Класовий ворог в стінах Уманського педтехнікуму. *Молодий пролетар*. 4 березня.
- Кравчук, Л. В.** (2017) Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939 – червень 1941 рр.). Тернопіль: ТДМУ, 600 с.
- Лікарчук, І. Л.** (2002). Міністри освіти України: В 2-х т. Т.1. (1917–1943 рр.). Монографія. Київ: Видавець Ешке О. М., 328 с.
- Лозицький, В. С.** (2005). Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). Київ: Генеза, 368 с.
- Марочко, В. І., Хілліг, Г.** (2003). Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). Київ: Науковий світ, 302 с.
- Марочко, В. І.** (2019). Олександр Довженко: Зачарований Десною. Київ: Парлам. Вид-во, 576 с.

-
- Освітняни...** (2009). Освітняни Черкащини – жертви радянського тоталітарного режиму: документальне видання. Черкаси: Брама України, 272 с.
- Повсякденно...** (1936). Повсякденно дбати про вчителя. *Комуніст*. 10 січня.
- Попов, А.** (1937). Викорчувати кубло націоналістичної агентури фашизму в педагогічному інституті. *Пролетарська правда*. 1937. 27 вересня.
- Про преміювання...** (1935). Про преміювання кращих педагогів, піонервожатих та директорів шкіл України. *Вісті ВУЦВК*. 27 червня.
- Про педологічні...** (1936). Про педагогічні викривлення в системі нарком осів. Постанова ЦК ВКП(б). *Комуніст*. 5 липня.
- Про викладання...** (1934). Про викладання громадянської історії в школах СРСР. *Більшовик*. 17 травня.
- Про здійснення...** (1936). Про здійснення постанови Центрального виконавчого комітету і Ради Народних Комісарів Союзу РСР «Про персональні звання для вчителів початкових і середніх шкіл». Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У. *Комуніст*. 12 квітня.
- Редько, Ф. А.** (1938). До підсумків атестації вчителів. *Комуністична освіта*. 11. С.24–25.
- Солдатенко, В. Ф.** (2002). Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. Київ: «Книга пам'яті України», 352 с.
- Українська...** (2012). Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр. Київ: Темпора, 756 с.
- Хоменко, Г.С.** (1938). Вища школа і підготовка радянських спеціалістів. *Комуністична освіта*, 11, С.15–18.
- ЦДАВОУ** – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Николай Виговский

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова
доктор исторических наук, профессор

Федор Редько: от директора киевской школы к наркому просвещения Украины

Аннотация. В статье освещены основные этапы профессионально-трудовой и политической деятельности шестого наркома просвещения советской Украины Федора Андреевича Редько в 20–30-е гг. **Цель статьи.** Привлечь и проанализировать неизвестные документальные источники, определить служебное положение Редько по сравнению с его предшественниками – наркомами просвещения, учитывая, что четверо из них были известными политиками, а двое (он и Г. Хоменко) – из системы образования. **Методологию исследования** составляют общенаучные (структурно-функциональный, анализа и синтеза), научно-исторические (сравнительный, хронологический, исторической биографистики) методы. Частично использован статистический метод. События рассматриваются с позиции объективизма и историзма. **Научная новизна.** Впервые привлечены неизвестные исследователям архивные документы, которые касаются раннего периода биографии Редько, его социального происхождения, начальной трудовой, политической и педагогической деятельности. **Выводы.** Подчеркнуто, что политическая характеристика Редько была безупречной: никакого участия в антисоветских течениях и партиях. Крестьянин по социальному происхождению. В 20-е гг. занимался пропагандой идей большевизма в системе просвещения и культуры, имел высшее педагогическое образование. Он принадлежал к новому поколению партийной и советской номенклатуры в Украине, а «старая» уже была репрессирована. Феномен Редько состоит в том, что в годы террора наркомом просвещения стал рядовой директор киевской школы. Его кандидатуру избрал и утвердил обновленный состав политбюро ЦК КП(б)У, в котором появились бывшие руководители районных или областных органов власти. Они не критиковали генеральную линию партии, не состояли в оппозиции к Сталину, всецело соглашались с его внешней и внутренней политикой. Нарком Редько исполнял функции политического комиссара в системе просвещения, постоянно подчеркивал свою приверженность идеологии большевизма, колеблясь вместе с линией партии, что сохранило его от репрессий. Отличительной чертой Редько по сравнению с его предшественниками, кроме подчеркнутого, было личное участие в реорганизации системы образования Западной Украины, ее идеологизации и советизации. Он продолжал реформирование средней и высшей школы в УССР, но не все ему удалось, что стало причиной увольнения в мае 1940 г.

Ключевые слова: Народный комиссариат просвещения УССР, нарком просвещения Ф. Редько, педагогика, начальная и средняя школа, директор школы, УССР, политические репрессии, высшая школа, советская система образования, Западная Украина.

Mykola Yu. Vyhovskiy

National Pedagogical Dragomanov University
Dr (History), Professor (Ukraine).

Fedir Redko: From the Director of the Kyiv School to the People's Commissar of Education of Ukraine

Abstract. The article highlights the main stages of professional, labor and political activity of the sixth People's Commissar of Education of Soviet Ukraine F.A. Redko in the 1920–1930's. **Purpose of the article.** Involve and analyze unknown sources, identify differences in the figure of F. Redko among the six People's Commissars of Education of the interwar period, considering that four of them were party functionaries, and the last two came from educational institutions. **The research methodology** consists of general scientific methods (structural and functional, analysis and synthesis), scientific-historical (comparative, historical biography). Events and phenomena are considered from the standpoint of historicism, objectivity. The statistical methods are partially used. **Scientific novelty.** For the first time, there are used the unknown archive documents, which are related to the early stage of F. Redko biography, his social origin, and also pedagogical activities before appointment to the post of People's Commissar of Education. **Conclusion.** It is indicated that F. Redko's political characterization was impeccable: no participation in anti-Soviet movements and parties. Peasant by social origin. In the 1920's he promoted the ideas of Bolshevism in educational and cultural institutions, and had a higher pedagogical education. He belonged to the new soviet party nomenclature in the Ukrainian SSR, and the old one was repressed. The director of the Kyiv school became the People's Commissar of Education. The phenomenon of the nomenclature assignment during the years of great terror. His candidacy was elected and «approved» by a completely renewed squad of the Politburo of the Central Committee of the CP(B)U, that is, the young generation of Ukrainian Soviet figures. They did not criticize the general line of the party, did not belong to the opposition, did not support Stalin's opponents, and fully agreed with his domestic and foreign policies. Educator F. Redko served as political commissar of the Soviet education system in the second half of the 1920's. His social background and maximum adherence to ideological principles saved him from repression. People's Commissar for Education F. Redko was engaged in reforming of higher and secondary school in Ukraine, the Sovietization of the new system in the western regions connected to the Ukrainian SSR. The position of People's Commissar of Education was political, so his activities took place in the coordinate system of Bolshevik ideology. He was its propagandist and a conscious supporter.

Key words: People's Commissariat of Education of Ukrainian SSR, People's Commissar of Education, F. Redko, pedagogy, primary and secondary school, director of school, Ukrainian SSR, political repressions, high school, Soviet education system, Western Ukraine.

References:

- Borysov, M.** (1937). Poturayut nazionalistam [Indulge nationalists]. *Komsomolezj Ukrainy*. 30 zhovtnja [in Ukrainian].
- Braude, T.** (1934). Krajni – vysoko kvalifikovanykh pedagogiv [Countries – highly qualified teachers]. *Komsomolezj Ukrainy*. 21 zhovtnja [in Ukrainian].
- CDAVOU** – Centralnyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orhaniv vlady i upravlinnja Ukrainy [Central State Archive of the highest authorities and administration]. [in Ukrainian].
- Hashmandilov, G.** (1936). Shchodnja pikluyatsja pro molodoho vchytelja [Take care of the young teacher every day]. *Komunist*. 4 sichnja [in Ukrainian].
- Holod...** (1990). *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: ochyma istorykiv, movoyu dokumentiv* [The famine of 1932–1933 in Ukraine: through the eyes of historians, in the language of documents]. Kyjiv: PolitydavUkrainy, 605 s. [in Ukrainian].
- Holod...** (2002). *Holod 1932–1933 rokiv na Cherkashchyni. Dokumenty i materialy* [The famine of 1932–1933 in the Cherkasy region. Documents and materials] Cherkasy, 224 s. [in Ukrainian].
- Holod...** (2003). *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: prychny i naslidky* [The famine of 1932–1933 in Ukraine: causes and consequences]. Kyjiv: Naukova dumka, 886 s. [in Ukrainian].
- Horbachov, J.** (1937). Burshuasni nazionalisty u roli pedagogiv [Bourgeois nationalists in the role of teachers]. *Bilshovyk*. 7 kvitnja [in Ukrainian].
- Kanevsjkyi, L.** (1937). Pershi pidsumky atestaziji uchyteliv [The first results of teacher certification]. *Chornomorsjka komuna*. 8 kvitnja [in Ukrainian].
- Khomenko, G. S.** (1938). Vyshcha shkola i pidhotovka radjansjkykh specialistiv [Higher school and training of Soviet specialists]. *Komunistychna osvita*. 11. 15–18. [in Ukrainian].
- Klasoviy voroh...** (1934). Klasoviy voroh v stinakh Umansjkooho pedtekhnikuma [Class enemy within the walls of Uman Pedagogical College]. *Molodiy proletar*. 4 beresnja [in Ukrainian].

-
- Kravchuk, L. V.** (2017). *Suspiljno-politychni ta sozjalno-ekonomichni transformaziji na Ternopilshchyni (veresenj 1939 – chervenj 1941 rr.) [Socio-political and socio-economic transformations in Ternopil region (September 1939 - June 1941)]*. Ternopilj: TDMU, 600 s. [in Ukrainian].
- Likarchuk, I. L.** (2002). *Ministry osvity Ukrainy: U 2-kh t. T.1. (1917–1943) [Ministers of Education of Ukraine: In 2 vols. Vol.1. (1917–1943)]*. Kyjiv:Vydavezj Eshko O.M., 328 s. [in Ukrainian].
- Losyzjkiy, V. S.** (2005). *Politburo ZK Kompartiji Ukrainy: istorija, osoby, stosunky (1918–1991) [Politburo of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine: history, persons, relations (1918–1991)]*. Kyjiv: Genesa, 368 s. [in Ukrainian].
- Marochko, V. I.** (2019). *Oleksander Dovshenko: Zacharovaniy Desnoju [Alexander Dovzhenko: Enchanted by Desna]*. Kyjiv: Parlament. vydav, 576 s. [in Ukrainian].
- Marochko, V. I., Hillig, G.** (2003). *Represovani pedagogy Ukrainy: zhertvy politychnoho teroru (1929–1941) [Repressed teachers of Ukraine: victims of political terror (1929–1941)]*. Kyjiv: Naukovij svit, 302 s. [in Ukrainian].
- Osvitjany...** (2009). *Osvitjany Cherkashchyny – zhertvy radjansjkogo reshymu: dokumentaljne vydannja [Educators of Cherkasy region – victims of the Soviet totalitarian regime: a documentary edition]*. Cherkasy: Brama Ukrainy, 272 s. [in Ukrainian].
- Popov, A.** (1937). *Vykorchuvaty kublo nazionalistychnoji agentury fashysmu u pedagogichnomu instytuti [Eradicate the hut of the nationalist agency of fascism in the pedagogical institute]. Proletarsjka pravda, 27 veresnja [in Ukrainian]*.
- Povsjakdenno...** (1936). *Povsjakdenno dybaty pro vchytelja [Take care of the teacher every day]. Komunist. 10 sichnja [in Ukrainian]*.
- Pro pedolofichni...** (1936). *Pro pedolofichni vykryvlennja u systemi narkomosiv. Postanova ZK KP(b)U [On pedagogical distortions in the system of the People's Commissar. Resolution of the Central Committee of the CPSU(b)]. Komunist. 5 lypnja [in Ukrainian]*.
- Pro premijuvannja...** (1935). *Pro premijuvannja krashchykh pedagogiv, pionerovzhatykh ta dyrektoriv shkil Ukrainy [On awarding the best teachers, pioneers and school principals of Ukraine]. Visti VUZVK. 5 lypnja [in Ukrainian]*.
- Pro vykladannja...** (1934). *Pro vykladannja hromadjansjkoi istoriji u shkolakh [On the teaching of civic history in schools of the USSR]. Bilshovyk.17 travnja [in Ukrainian]*.
- Pro zdjnsennja...** (1936). *Pro zdjnsennja postanovy ZVKIRNK Sojusu RSR «Pro personaljni zvanja dlja vchyteliv pochatkovykh i serednykh shkil». Postanova RNK USSR I ZK KP(b)U [On the implementation of the resolution of the Central Executive Committee and the Council of People's Commissars of the USSR «On personal titles for teachers of primary and secondary schools». Resolution of the SNC of the USSR and the Central Committee of the CP(b)U]. Komunist. 12 kvitnja [in Ukrainian]*.
- Redjko, F. A.** (1938). *Do pidsumkiv atestaziji vchyteliv [To the results of teacher certification]. Komunistychna osvita. 11. 24 –25.*
- Soldatenko, V. F.** (2002). *Neslamnyi. Zhyttja i smertj Mykoly Skrypnyka [Unbreakable. Life and death of Mykola Skrypnyk]*. Kyjiv: Knyha pamjati Ukrainy, 352 s. [in Ukrainian].
- Ukrainsjka...** (2012). *Ukrainsjka inteligenzija i vlada: zvedennja sekretneho viddilu DPUUSRR 1927–1928 rr. [Ukrainian intelligentsia and government: Compilation of the secret department of the DPU of the USSR in 1927–1929]*. Kyjiv: «Tempora», 756 s. [in Ukrainian].
- Zatonsjkiy, V.** (1933). *Do ispytiv u politekhnichnij shkoli [Before exams at the Polytechnic School]. Visti VUZVK. 21 kvitnya [in Ukrainian]*.
- Zbory vchyteliv...** (1936). *Zbory vchyteliv stolyzi [Meeting of teachers of the capital]. Komunist. 12 kvitnya [in Ukrainian]*.
- Znyshchyty...** (1936). *Znyshchyty naslidky psevdonauky pedologii do kinzja [To destroy the consequences of the pseudoscience of pedology to the end]. Komsomolezj Ukrainy. 27 serpnja [in Ukrainian]*.

Статтю надіслано до редколегії 10.07.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 13.08.2021 р.